

שיטת רש"י בגדרי שחיטת קורבן פסח

א. מבוא

ב. אפשרויות בקורבן פסח: לפסול שחיטה בזר, ולהכשיר שאר עבודות בזר

ג. שחיטה בזר בקורבנות

ד. שחיטה בזר בקורבן פסח

ה. ההבדל בין שחיטת פסח לשחיטת שאר קורבנות

ו. קורבן פסח – התנערות מעבודה זרה

ז. סיכום

א. מבוא

נאמר במשנה (פסחים סד ע"א):

ולא היו לבזיכין שוליים, שמא יניחום ויקרש הדם. שחט ישראל וקבל הכהן, נותנו לחבירו וחבירו לחבירו, ומקבל את המלא ומחזיר את הריקן. כהן הקרוב אצל המזבח זורקו זריקה אחת כנגד היסוד.

ופירש רש"י:

שמא יניחום – כהנים על גבי קרקע, עד שיקבלו דם אחר, מחמת שהן מרובין, וישכחום ויקרוש הדם ולא יהא ראוי לזרוק. שחט ישראל – אם ירצה, שהשחיטה כשירה בזרים בכל הקרבנות. וקיבל כהן – הדם בבזך מצואר הטלה. נותנו לחבירו – שהרי בשורה הן עומדים עד המזבח. מקבל את המלא – מיד הנותנו לו ומחזיר את הריקן שחזר אליו מיד כהן הזורק.

דקדוק לשונו של רש"י מעלה כמה שאלות:

א. "שמא יניחום – כהנים". לכאורה מיותר לכתוב זאת, שהרי ברור שמדובר בכהנים, שכן אמנם שחיטה כשרה בזר, אך "מקבלה מצות כהונה" (פסחים סד ע"ב ועוד), ומהיכא תיתי שהחשש הוא שמא ישראל יניח את הדם על גבי קרקע? ואמנם ייתכן לומר שאולי החשש הוא שלאחר קבלת הדם ייתן הכהן לישראל להחזיק את הדם,¹ אך חשש רחוק הוא.

1. ראה יומא מט ע"א: "דעבוד מעשה איצטבא".

ב. "שחט ישראל – אם ירצה, שהשחיטה כשירה בזרים בכל הקרבנות". מה מטרת ההדגשה "בכל הקרבנות"? והרי בכל מקום שמופיע הדין ששחיטה כשרה בזר, לא נוסף: "בכל הקרבנות".

ג. "וקיבל כהן – הדם בבזך מצואר הטלה". מה הצורך של רש"י להדגיש שהכוונה לדם? ומדוע כתב שזה מצואר הטלה, וכי עלה על דעתנו שמקבלים את הדם ממקום אחר בגוף הטלה?

ד. "מקבל את המלא – מיד כהן הזורק". מה הצורך לציין שהכוונה זורק? לכאורה די היה לרש"י לכתוב "מיד הזורק".

קושי נוסף עולה מהמשך דברי הגמרא: על דברי המשנה "שחט ישראל וקיבל הכהן", הגמרא (סד ע"ב) אומרת: "לא סגיא דלאו ישראל? היא גופא קמ"ל, דשחיטה בזר כשירה". ולכאורה היה לה לגמרא להקשות שכבר שנינו זאת במשנה, כעין מה שמצאנו במקומות אחרים,² שכן הכשר שחיתת זר מפורש במשנה (כלים א, ח): "עזרת הכהנים מקודשת ממנה, שאין ישראל נכנסים לשם אלא בשעת צרכיהם, לסמיכה לשחיטה לתנופה", וכן במשנה (זבחים לא ע"ב): "כל הפסולין ששחטו – שחיתתן כשרה, שהשחיטה כשרה בזרים בנשים ובעבדים ובטמאים", והגמרא (זבחים שם) מבארת שלמרות שלשון המשנה נשמעת בדיעבד, זהו הדין לכתחילה: "שחטו – דיעבד אין, לכתחילה לא; ורמינהו: ושחט – שחיטה בזר כשרה... הוא הדין דאפילו לכתחילה נמי, ומשום דקא בעי למיתנא טמאים, דלכתחילה לא, גזירה שמא יגעו בבשר – תנא ששחטו". אם כן, לא ברור מדוע המשנה אצלנו הייתה צריכה לחזור על דין זה. ואמנם ניתן לומר שמטרת המשנה לומר שזה גם לכתחילה, שהרי במשנה בזבחים זה לא כתוב במפורש, אך לכאורה גם זה יכול להילמד מהמשנה בכלים הנ"ל, שהרי לשון המשנה בכלים לא יכולה להתפרש כדין בדיעבד כגון שאין כוהן שיודע לשחוט, שכך כתוב במשנה: "שאין ישראל נכנסים לשם אלא בשעת צרכיהם לסמיכה לשחיטה לתנופה", ומשמע שהישראל נכנס לשחוט לצרכו, ולא לצורך המקדש והחלפת הכוהנים בשחיטה.

ב. אפשרויות בקורבן פסח: לפסול שחיטה בזר, ולהכשיר שאר עבודות בזר

ולכאורה צריך לומר שאכן, המשנה לא באה לחדש ששחיטה כשרה בזר, וגם לא שהיא כשרה לכתחילה, אלא ששחיטה בקורבן פסח כשרה בזר, ולאפוקי ממה שהיינו עלולים לחשוב, שקורבן פסח יהיה שונה משאר קורבנות, ואף שבהם שחיטה בזר כשרה, היה מקום לומר שבקורבן פסח היא תהיה פסולה, או שעכ"פ לא תהיה כשרה לכתחילה. חיזוק לכך ניתן לכאורה להעלות מדברי רש"י הנ"ל, שכתב: "שחט ישראל – אם ירצה, שהשחיטה

2. ראה פסחים לד ע"א: "תנינא", קידושין עד ע"א: "תנינא חדא זימנא", ועוד רבים, וראה הליכות עולם (לר' ישועה הלוי) שער שני, פרק ב, אות לג.

כשירה בזרים בכל הקרבנות", ולפי האמור מובן מדוע הוסיף: "בכל הקרבנות", ואף שבכל מקום שמופיע הדין ששחיטה כשרה בזר, הוא אינו מופיע עם התוספת "בכל הקרבנות" (הקושי השני הנ"ל). לאור האמור, שמא לכך רומז רש"י, שהיינו עלולים לחשוב שבקורבן פסח שחיטת זר תהיה פסולה, או כשרה רק בדיעבד, ולכן מדגיש רש"י "בכל הקרבנות" – כולל קורבן פסח.

בהמשך הגמרא, לאחר הברור למה כתוב "שחט ישראל", הגמרא מבררת למה כתוב במשנה "וקבל הכהן" ועונה הגמרא: "הא קמשמע לן, מקבלה ואילך מצות כהונה", וגם כאן יש לשאול "תנינא להא", שכן דין זה מפורש במשניות בזבחים (טו ע"ב, לא ע"ב). ולכאורה צריך לומר שהמשנה לא באה לחדש שקבלת הדם פסולה בזר, אלא שגם בקורבן פסח כך הדין. שהייתה עלולה להיות הו"א שבקורבן פסח הדין יהיה שונה משאר זבחים, וקבלת הדם תהיה כשרה בו אפילו בזר, וקמ"ל שדין הפסח כשאר זבחים לעניין זה.

חיזוק גם לכך ניתן לכאורה להעלות מדברי רש"י הכותב: "וקיבל כהן – הדם בבזך מצואר הטלה", ולכאורה לא ברור מדוע הזכיר את הצואר (הקושי השלישי הנ"ל). ולאור האמור, שמא רש"י רומז להנ"ל, שהו"א שקבלת דם קורבן הפסח תהיה כשרה בזר, והכוהן יקבל את המזרק מידי ישראל, ואולי אף מידי ישראל השוחט, שכך כתוב – "שחט ישראל וקיבל הכהן!" וקמ"ל רש"י שהישראל אינו יכול לקבל את הדם, והמילים "וקיבל הכהן" אינן מתארות קבלה מיד הישראל, אלא קבלה ישירה מצואר הטלה. וכך עולה גם מדברי רש"י "שמא יניחום – כהנים", ולכאורה מיותר לכתוב זאת (הקושי הראשון הנ"ל), ולפי האמור, אכן הייתה הו"א שהישראל יקבל את הדם, ומזה בא רש"י להוציא ולהבהיר שקבלה כשרה אך ורק בכוהן, כביתר הקורבנות.

לפי זה, נבין גם את דברי רש"י "מקבל את המלא – מיד כהן הזורק", ולכאורה די היה לרש"י לכתוב "מיד הזורק", וברור שהוא כוהן (הקושי הרביעי הנ"ל). ונראה שהייתה הו"א שלא רק שהישראל יהיה כשר לקבל את הדם, אלא הוא גם יהיה כשר לזריקת הדם, ורש"י בא להוציא מהו"א זו.

אם כן, לכאורה הגמרא סותרת את עצמה: מצד אחד הו"א שלישראל אסור אפילו לשחוט, בשונה משאר הקורבנות לחומרא, ומצד שני הו"א שלישראל מותר אפילו לקבל את הדם, ואולי גם לזרוק אותו, גם כן בשונה משאר הקורבנות אך לקולא. והדברים מצריכים ברור: מה יש בקורבן הפסח שיגרום לנו לראות בו את שני הצדדים האלה גם יחד, שלכאורה נראים סותרים זה את זה?³

3. ותודגש יותר השאלה על ניסוח המשנה, בהשוואה למשנה במסכת תמיד (ד, א) הנוקטת ביחס לקרבן התמיד בלשון "שחט השוחט וקבל המקבל", הרי שאין צורך לציין ישראל או כהן כדי ללמדנו דיני

ג. שחיטה בזר בקורבנות

המקור מפסוק לכך ששחיטה כשרה בזר מופיע בגמרא (יומא כז ע"א): "אמר רב שימי בר אשי, אשכחתייה לאביי דהוה מסבר ליה לבריה: 'ושחט את בן הבקר לפני ה', שחיטה בזר כשרה. וכי מאין באת, מכלל שנאמר: 'ואתה ובניך אתך תשמרו את כהונתכם', שומע אני אפילו שחיטה, תלמוד לומר: 'ושחט את בן הבקר לפני ה' והקריבו בני אהרן הכהנים את הדם', מקבלה ואילך מצות כהונה. 'וסמך ידו ושחט', לימד על השחיטה שכשרה בזר".

בגמרא (מנחות יט ע"א) יש תוספת לדרשה זו: "דאמר קרא: 'וסמך... ושחט', מה סמיכה בזרים, אף שחיטה בזרים". לכאורה יש הבדל בין שתי הדרשות, שכן, דרשת "מקבלה ואילך מצות כהונה", אמנם מכשירה שחיטה ע"י ישראל, אך אין בה מצווה שהישראל ישחט, אלא היתר בעלמא. לעומת זאת, מדרשת "וסמך ושחט" משמע שיש מצווה שדווקא הישראל ישחט, כפי שמצווה דווקא עליו לסמוך. ורש"י (ז ע"א) כתב את המקור מהיקש לסמיכה: "פסח וקדשים – הבעלים נצטוו, דכתיב: וסמך ידו ושחט", ומשמע שזו מצווה, ולכן כתב "הבעלים נצטוו". ואף שבקורבן פסח אין סמיכה, אין להקשות על רש"י, שכן כנראה סבר שדרשה זו משווה בין סמיכה בכלל לשחיטה בכלל, וגם בקורבן שאין בו סמיכה, מצווה שהשחיטה תהיה דווקא בבעלים.

אם כן, לכאורה שתי הדרשות האלה סותרות זו את זו: האם השחיטה בזר כשרה, או שהיא לא רק מותרת וכשרה אלא היא גם מצווה. ושמא יש ליישב בחילוק בין הבעלים לשאר זרים, שלבעלים השחיטה היא מצוה, ובכך עוסקת הדרשה במנחות, ובשאר זרים היא כשרה, ולהוציא מהו"א אפשרית שרק שחיטה בבעלים כשרה, ולא בשאר ישראלים, ובכך עוסקת הדרשה ביומא. אם כן, יש צורך בשתי הדרשות.

והנה, כאמור, הכשר שחיתת זר מופיע במשנה בזבחים (לא ע"ב), גם לעניין קורבנות ציבור וקדשי קדשים: "כל הפסולין ששחטו – שחיתתן כשרה, שהשחיטה כשרה בזרים, ובנשים, ובעבדים, ובטמאים, ואפילו בקדשי קדשים, ובלבד שלא יהיו טמאים נוגעין בבשר", והגמרא שם מסיקה שהיינו אפילו לכתחילה. יחד עם זאת, מצאנו שהכהנים עשו פיס על זכות השחיטה, כדברי המשנה (יומא כה ע"א): "הפייס השני, מי שוחט", ובגמרא (שם ע"ב) נאמר "איבעיא להו: מי מקבל? שוחט מקבל, דאי אמרת זורק מקבל, אגב חביבותיה לא מקבל ליה לכוליה דם, או דילמא זורק מקבל, דאי אמרת שוחט מקבל, זימנין דשחית זר". ומשמע שבדרך כלל הכהנים שחטו, ומציאות שזר יעשה זאת היתה, לפחות בקורבן התמיד, בדרך אקראי, "זימנין".

שחיטה וקבלה, ודי לנו במשניות המפורשות במסכת זבחים, ומתחדדת יותר השאלה מה הצורך דווקא במשנתנו לנקוט בלשון: "שחט ישראל וקיבל הכהן".

ובמדרש רבה (ויקרא כב, ז) נאמר: "תני רבי ישמעאל: לפי שהיו ישראל אסורין בבשר תאוה במדבר, לפיכך הזהירן הכתוב שיהו מביאין קרבנותיהן לכהן, והכהן שוחט ומקבל. אע"פ שהבעלים יושבים ומחשבים כל היום, אין הכל הולך אלא לאחור השוחט". הרי ששגרת לשון המדרש שהכוהן דווקא היה שוחט.⁴

בנוגע לפייס, ניתן לומר שזה היה המנהג בפועל, ולא משום שכך ראוי שיהיה, אך כתב הריטב"א (יומא כה ע"א ד"ה הראש) שזו לא רק המציאות שהייתה בפועל, אלא שכך ראוי לכתחילה לדינא: "והא דמפייסין על השוחט משום דאע"ג שהשחיטה כשרה בזר, מצותה בכהן לכתחילה כדאיתא התם בזבחים", וקשה, שהרי מסקנת הגמרא היא שמותר לזר לשחוט לכתחילה. ונראה שכוונת הריטב"א ככוונת המאירי (יומא שם), המחלק בין קורבן התמיד לשאר הקורבנות: "ואף על פי ששחיטתו כשרה בזר, מכל מקום מפייסין היו עליה, מפני שלכתחילה צריכה כהן בקורבן התמיד, אף על פי שבשאר קורבנות מותרין לכתחילה בזר".

לעומת זאת, כתבו התוס' (קידושין עו ע"ב): "הא דתנן אין בודקין מן המזבח ולמעלה – רבותא הוא, דמיירי אפילו בעבודות הכשרות בזרים, כגון שחיטה או הפשט, אע"ג דשחיטה כשרה בנשים ובעבדים, היינו דיעבד, אבל לכתחילה לא עבדי כי אם כשרים מיוחסין".⁵ מדבריהם עולה ששחיטה בזר כשרה לכתחילה. ואמנם ייתכן לומר שתוס' מתייחסים לשאר קורבנות, שבהם שחיטת כוהן היא כמעלה בעלמא, ושמה בנוגע לתמיד יסברו תוס' כמאירי, שיש צורך לכתחילה דווקא בכוהן, אבל ייתכן לומר שאין מחלוקת ביניהם, אלא שעל אף ששחיטה כשרה בזר לכתחילה, יש רמות שונות של לכתחילה, ובכל הקורבנות יש לכתחילה להעדיף מיוחסים, ובקורבן התמיד לא די במיוחסים אלא שיש להעדיף דווקא כוהן, אך מכל מקום אין הכוונה שכשזר שחט הקורבן כשר רק בדיעבד.

ואכן, מצאנו כבר בנביא (יחזקאל מד, י-יא): "כי אם הלויים אשר רחקו מעלי בתעות ישראל אשר תעו מעלי אחרי גלוליהם ונשאו עונם. והיו במקדשי משרתים פקדות אל שערי הבית ומשרתים את הבית המה ישחטו את העלה ואת הזבח לעם והמה יעמדו לפניהם לשרתם". הרי שאף ששחיטה כשרה בזר, דווקא לווים ישחטו. וכך כתב בשו"ת שאילת יעבץ (חלק ב סימן קנז) שאף ששחיטה כשרה בזר, לכתחילה יש לשחוט על ידי כוהן.

4. וראה מה שכתב בעניין זה בתורה תמימה (ויקרא א, ה אות מב), ודבריו צ"ע, ואכמ"ל. [הערות מערכת: בעניין כשרות שחיטת זר לכתחילה או דיעבד, והיתרה או איסורה בקרבנות הקרבים בשבת, ראו גם במאמרו של הרב הראל דביר בגיליון זה.]

5. ויש להעיר, שהתוס' (כתובות כד ע"ב) כתבו: "ובספר הישר פירש ר"ת דלאו בעבודת מזבח ממש איירי אלא כגון הפשט וניתוח, דברים הכשרים בזרים, דלא היו מניחין לעשות אותם אלא למיוחסין מן המשיאין לכהונה", ושחיטה לא הזכירו, ויש לעיין האם בדווקא לא כתבו שחיטה, או שכתבו שתי דוגמאות ושחיטה אינה שונה מהן, וצ"ע.

העולה מכל האמור הוא שאמנם שחיטה כשרה בזר לכתחילה, אך למרות זאת בכל הקורבנות, או לפחות בקורבן התמיד, הייתה הקפדה שדווקא כוהנים ישחטו, ויש הסוברים שבקורבנות אחרים הייתה הקפדה רק על לויים או מיוחסים, ולא דווקא כוהנים, ובכל זאת – משמע שבקורבן יחיד מצוה שדווקא הבעלים ישחט, וכך היא דעת רש"י.

ד. שחיטה בזר בקורבן פסח

בקורבן פסח מצאנו התייחסות מיוחדת לשחיטה בזר. בפסח שעשה המלך חזקיה כתוב: "ויעמדו על עמדם כמשפטם כתורת משה איש האלקים הכהנים זורקים את הדם מיד הלויים. כי רבת בקהל אשר לא-התקדשו והלויים על שחיטת הפסחים לכל לא טהור להקדיש לה" (דברי הימים ב' ל, טז-יז). ופירש שם במיוחס לרש"י: "הכהנים זורקים – כי מקבלה ואילך מצות כהונה. ואל תתמה למה לא שחטו בעלים עצמם, לפי שכתוב בסמוך: כי רבת בקהל אשר לא התקדשו; והלויים היו על שחיטת פסחיהם לכל לא טהור – שהיה לוי במקומו להקדיש לה". מכך שכתב: "ואל תתמה למה לא שחטו בעלים עצמם", משמע שפשוט לו שהשחיטה צריכה להיות על ידי הבעלים, ורק בלית ברירה שחטו הלויים. ולכאורה היה ניתן לומר שזה לא דווקא מדין קורבן פסח, אלא ככל קורבן יחיד, או שמא דווקא בפסח אך מסיבה צדדית של העומס הרב שהיה מוטל על הכוהנים בהקרבת הפסח, וכפי שכתב הצ"ח (ברכות לא ע"ב ד"ה ואמנם): "ופסח שאני שהפסחים היו רבים מאוד והיו הכוהנים טרודים מאוד בעבודתו שאי אפשר כי אם בכוהנים, ולכן הניחו השחיטה לזרים". אך יש מהאחרונים שראו בכך דין מיוחד דווקא בקורבן פסח. על הפסוק (שמות יב, כא): "ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אלהם משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם ושחטו הפסח", מפרש הנצי"ב: "אתם בעצמכם תשחטוהו", דהיינו שמצווה שהשחיטה תהיה דווקא בבעלים.

ובגמרא (יבמות לג ע"ב) אמר ר' חייא שזר ששימש בשבת חייב משום זרות ומשום שבת, והקשתה הגמרא שבשחיטה לא משכחת לן דחייב, דהרי שחיטה בזר כשירה, וביאר רש"י שמכיוון ששחיטה בזר כשירה, אין כאן משום זרות, ומשמע דרק אין כאן משום זרות, אבל יש כאן משום איסור שבת. וכן כתב בהרחבה רבה הרש"ש שם, ודן לפי זה בכמה מקורות נוספים, יעו"ש.

הרי שיש צד שגם אם שחיטה בזר נאסרה בשבת בקורבן תמיד ובמוספים, בקורבן פסח היא תהיה מותרת, ואף מצוה, וגם בערב פסח שחל בשבת. ומשמע ששחיטת קורבן פסח ע"י זר שונה משחיטת כל הקורבנות, ויש להבין במה היא שונה, ומדוע זה גורם שיהיה הבדל לעניין שחיטה בזר.

ה. ההבדל בין שחיטת פסח לשחיטת שאר קורבנות

הגמרא (פסחים ז ע"ב) מבררת את נוסח ברכת המצוות: "אמר רב יהודה: הבודק צריך שיברך. מאי מברך, רב פפי אמר משמיה דרבא (אומר): לבער חמץ. רב פפא אמר משמיה דרבא: על ביעור חמץ", ובהמשך עוסקת גם בברכת השחיטה: "מיתבי: ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על השחיטה. התם נמי היכי נימא, נימא לשחוט – לא סגיגא דלאו איהו שחט? פסח וקדשים מאי איכא למימר? אין הכי נמי". ומבאר רש"י: "פסח וקדשים – הבעלים נצטוו, דכתיב: 'וסמך ידו ושחט'".

מלשון הגמרא "פסח וקדשים", עולה לכאורה שיש לחלק ביניהם, ואין הפסח נחשב כשאר קדשים לעניין השחיטה. חילוקים בין קורבן פסח לשאר הקורבנות מצאנו גם בעניינים אחרים, כגון זמן ההקרבה שלא בין שני התמידים, איסור לבן נכר לאכול מהקורבן, ועוד, ויש לברר את גדר השחיטה בקורבן פסח, ומדוע היא שונה משחיטת שאר הקדשים.

כתב הרמב"ם (ספר המצוות, מצווה נה): "המצוה הנ"ה היא שצונו **לשחוט** שה הפסח ביום ארבעה עשר מניסן, והוא אמרו יתעלה (שמות יב, ו): 'ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים'. ומי שעבר על צווי זה ולא הקריבו בזמנו במזיד חייב כרת". לשונו זו של הרמב"ם בקורבן פסח שונה מלשונו בקורבנות אחרים, שבהם הרמב"ם לא מזכיר את השחיטה כמצוה בפני עצמה, אלא את ההקרבה בכללה, כגון בקורבן עולה (מצווה סג): "הציווי שנצטוונו במעשה קרבן העולה; והוא, שכל קרבן עולה שקרב, בין שיהיה קרבן יחיד או קרבן ציבור, יהיה באופן כזה וכזה". וכאן אף היה יכול הרמב"ם לכלול באותה מצוה גם את מצות אכילת קורבן פסח, אבל הרמב"ם הפריד בין השחיטה לאכילה, וכתב כל אחת מהן כמצווה נפרדת. גם בהקדמתו להלכות קורבן פסח, הרמב"ם אינו מזכיר את הקרבת הקורבן, אלא רק את שחיטתו: "הלכות קרבן פסח. יש בכללן שש עשרה מצות, ארבע מצות עשה, ושתיים עשרה מצות לא תעשה. וזה הוא פרטן: א. **לשחוט** את הפסח בזמנו", ובשחיטה כולל הרמב"ם את כל דיני ההקרבה. וכך כתב גם בספר החינוך (מצווה ה), תחת הכותרת "**לשחוט** הפסח במועדו": "**לשחוט** ביום ארבעה עשר בניסן בין הערביים".

אם כן, גם הרמב"ם וגם החינוך לא ציינו את הקרבת קורבן פסח כעיקר המצווה, אלא את השחיטה. הרמב"ם אמנם נקט במהלך דבריו בספר המצוות את הלשון "הקריבו", אך בהקדמתו להלכות קורבן פסח לא השתמש בלשון הקרבה אלא שחיטה בלבד, וכן ספר החינוך לא הזכיר זאת כלל בלשון הקרבה. ארבע פעמים הזכיר החינוך במהלך דבריו את המונח שחיטה, ואף כתב "וזה נקרא קורבן הפסח", וקצת משמע שבא להדגיש שאף שהמטרה היא בעיקר השחיטה ולא ההקרבה, זה עדיין "נקרא" קורבן פסח.

וכבר בחז"ל מצאנו את השחיטה כחלק עיקרי בקורבן הפסח, בהזכירם פעם אחר פעם דווקא את השחיטה ולא את עצם ההקרבה. כגון: "אפשר ישראל **שוחטין** את פסחיהן ונוטלים את לולביהן ואין אומרים הלל" (פסחים קיז ע"א), "הפסח **נשחט** בשלש כתות"

(שם סד ע"א), "ההולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ולאכול סעודת אירוסין בבית חמיו ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו" (שם מט ע"א), "חבורה שאבד פסחה ואמרו לאחד צא ובקש ושחוט עלינו והלך ומצא ושחט והם לקחו ושחטו" (שם צח ע"ב), "ובשנים עשר יום בשנה החליל מכה לפני המזבח: בשחיטת פסח ראשון, ובשחיטת פסח שני, וביום טוב ראשון של פסח, וביום טוב של עצרת, ובשמונה ימי החג" (ערכין י ע"א), ועוד.

בספרי זוטא על פרשת בהעלותך, הדבר בולט במיוחד, שדורש את הפסוק (במדבר ט, ב): "ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו" – יכול, אין לי שהוא דוחה את השבת אלא בשחיטתו? אמרת יעשו ויעשו, ריבה קיבול דמו וזריקתו ומיחוי קרביו והקטר חלביו". הרי שאלמלא הדרשה, הייתה הו"א שרק שחיטה תדחה את השבת, ולא שאר תהליך ההקרבה. ואמנם בפשטות הכוונה רק להקטר החלבים, שכן שאר עבודות הקורבן אינן אסורות אלא משום שבות, אך נראה שנחלקו בכך רש"י ותוס' (פסחים סה ע"ב), ופשטות דברי רש"י (ד"ה שחיטתו וזריקת) שגם בזריקת הדם יש איסור דאורייתא בשבת, אולי משום תיקון מנא או מטעם אחר, וצריך דרשה להתירה, ושלא כתוס' שם. על כל פנים, מכך שהספרי זוטא מחלק באופן ברור בין השחיטה לשאר תהליך ההקרבה, עד כדי הו"א להתיר בשבת רק את השחיטה, ואף שלכאורה אין תועלת בשחיטה בלי הקרבה – משמע בהכרח שהשחיטה היא היא עיקר ההקרבה!⁶

אם כן, שונה שחיטת קורבן פסח משחיטת שאר הקורבנות, שבקורבן פסח השחיטה אינה רק הכשר מצוה אלא חלק עיקרי במצווה, ואולי אף עיקר המצווה.

ו. קורבן פסח – התנערות מעבודה זרה

לאור האמור, שקורבן פסח שונה משאר הקורבנות בכמה עניינים, כגון זמן ההקרבה שלא בין שני התמידים, איסור לבן נכר לאכול מהקורבן, ועוד, ובפרט ביחס בין השחיטה לבין ההקרבה, עלינו להבין מדוע הוא שונה.

הספרי (בהעלותך, פסקה עא) דורש: "זכי יגור אתך" גר ועשה פסח' – שומע אני כיון שנתגייר יעשה פסח מיד, תלמוד לומר: 'כאזרח' – מה אזרח בארבעה עשר אף הגר בארבעה עשר". והדבר תמוה מאד, מהיכא תיתי שבאמצע השנה גר שמתגייר יצטרך להקריב קורבן פסח מיד, בלי קשר לחג הפסח? וכתב המשך חכמה:

6. ועי' תוס' (פסחים סח ע"ב ד"ה ומה שחיטה; ושם נט ע"א ד"ה אתי), שנקטו שהשחיטה וההקרבה גם יחד אינן עיקר המצווה, אלא האכילה היא עיקר המצווה, אך לדעת רבים מהראשונים אלו שתי מצוות נפרדות כנ"ל, וכאמור, בדעת חלקם משמע שבמצוות ההקרבה – השחיטה היא העיקר.

7. נדצ"ל אתכם, כלשון הפסוק בפרשת בהעלותך.

דמצאנו בכמה מקומות שהובדלו מעבודה זרה לעבודת השם יתברך לשמו המיוחד היה על ידי פסח. כמו שמצאנו בחזקיה אחרי שביערו כל הטומאה, והוציאו הנדה והביאו קרבנות לכפר על שגגת עבודה זרה, עשה פסח לה'... ולכן ביאשיה, שטהר את יהודה וירושלים מן האשרים וכו' עשה פסח לה'... ולכן אחרי שעשו ישראל העגל, צוה השי"ת בשנה השנית לעשות הפסח, להרחיקם ולהבדילם ולטהרם מגלולי עו"ג והבליהם. וכן בשנת הארבעים, שטעו לבעל פעור, ויצמד לבעל פעור, אז צוה השי"ת לעשות פסח בגלגל, אף שהיה קודם כיבוש וחילוק. והבן. (משך חכמה במדבר ט, ז ד"ה למה נגרע מהקריב)

המשך חכמה מביא את דברי הספרי הנ"ל לגבי גר, ומבארם לאור דבריו על הקשר בין פסח להיבדלות מעבודה זרה, שהואיל והפסח בא לטהר ולהבדיל מעבודה זרה, היה מקום לחשוב שכל הבא להתגייר ולהיכנס בברית ה' נדרש להקריב קורבן פסח בשעה זו. המשך חכמה מוסיף נפק"מ להלכה: "ויתכן דאף דגר צריך להביא קרבן עולת העוף, זה דוקא בלא עשה פסח. אבל עשה פסח עם הצבור, סגי בלא קרבן, והוא כאזרח הארץ, ותו אינו צריך להביא את קרבנו, ואוכל אח"כ בקדשים, כמו שישראל אכלו פסח בלא קרבן".

בכך ניתן להבין גם את עניין האיסור לבן נכר לאכול מקורבן פסח, שכן עניינו של קורבן פסח לבטא את עובדת היות המקריב מאמין באחדות ה'.

בכך ניתן להבין גם את עניין האיסור המיוחד לישראל מומר לאכול מקורבן פסח, ככתוב: "כל בן נכר לא יאכל בו – שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים" (שמות יב, מג, וברש"י ובמכילתא שם). את האיסור הזה מצאנו מפורש רק בקורבן פסח, ובשאר הקורבנות התורה לא כתבה זאת במפורש. למעשה, זו מחלוקת אם אכן נאמר דין זה גם בקדשים או רק בפסח, שכן הרמב"ם כתב זאת רק ביחס לפסח, ובתוס' (יבמות עג ע"ב ד"ה שכן) משמע שזה נוהג גם בכל הקדשים (וראה קרן אורה, עינים למשפט ואמת ליעקב, יבמות עא ע"א). גם בדין זה ניכר שעניינו של קורבן פסח לבטא את עובדת היות המקריב מאמין באחדות ה'.

אולי בכך יבואר גם עניינה של שחיטת קורבן פסח, שבשונה משאר הקורבנות, אינה רק הכשר מצוה, אלא היא עיקר המצווה, שמצוות קורבן פסח עיקרה הוא שחיטת אלוהי מצרים, וההקרבה היא רק השלמה של העיקר. דהיינו, שאין המטרה בשחיטה רק שהקורבן יהיה שחוט ויוכל להיות מוקרב, אלא המטרה היא שהוא יישחט, ושדוקא הבעלים הוא זה שישחט אותו, או שלפחות יישחט מכוחו, וזאת משום שיסוד קורבן הפסח הוא כריתת הברית, וההתנערות מעבודה זרה, המתבטאת בעיקר בשחיטה. וכדברי ר' יוסי הגלילי

(מכילתא שמות יב, כא) על הפסוק: "משכו וקחו לכם": "משכו מעבודה זרה, והדבקו במצוה" (הובא גם ברש"י שם).⁸

וכאמור, בכמה דינים מצאנו הבדלים נוספים בין קורבן פסח לשאר קורבנות, כגון באמירת הלל למרות שאין בו נסכים, והרי אין אומרים שירה אלא על היין, וכן שנעשה בשלוש כתות, וכן מה שקורבן פסח אינו נעשה בין התמידים אלא לאחר חיתום עבודת הקורבנות, ושמה המשותף לדינים המיוחדים האלה הוא שקורבן פסח אינו חלק מעבודת המקדש גרידא, אלא המשך להקרבת קורבן פסח מצרים וההתנערות מעבודה זרה.

ממילא יובן מדוע יש מקום לספק מי עדיף שישחט, הכוהנים או הבעלים. הספק נוצר מכיוון שהשחיטה היא עיקר הקורבן: כשם שבשאר הקורבנות, הכוהן עושה את עיקר ההקרבה (דהיינו קבלת הדם, ההולכה והזריקה), כך בקורבן פסח, שבו השחיטה היא עיקר, יש צד שדווקא הכוהן יעשה את העיקר וישחט. אך מצד שני, כשם שבמצרים הבעלים שימשו ככוהנים, וקיימו את קבלת הדם וזריקתו על המשקוף והמזוזות, שמא גם לדורות צריך דווקא הבעלים לעשות את עבודת ההקרבה, כולל הקבלה והזריקה.⁹ ונראה שבאמת יש מקום להסתפק למה העבודה במצרים נעשתה ע"י כל אחד ואחד: האם משום שעיקר מצוות קורבן פסח להיעשות ע"י הבעלים כדי לבטא בכך את היותו מתנער מעבודה זרה בעצמו, או שמא משום שבמצרים כל אחד ואחד נחשב ככוהן, כשם שכל פתח בית נחשב כמזבח. וממילא לדורות, יש מקום להסתפק מי ראוי שיעשה את עיקר עבודת קורבן הפסח, הלא היא השחיטה כאמור, האם הכוהנים בדווקא, או הבעלים בדווקא, וזה מקור צדדי הספק בגמרא וברש"י.

בכך יבוארו הגמרא ודברי רש"י שהובאו בתחילה, והקשינו שלכאורה יש סתירה בין המגמות השונות: מצד אחד, הו"א בגמרא שלישראל אסור אפילו לשחוט, בשונה משאר

8. ואולי בכך יבוארו דברי רש"י (פסחים ז ע"א) שכתב את המקור מהיקש לסמיכה: "פסח וקדשים - הבעלים נצטוו דכתיב: וסמך ידו ושחט", והובא לעיל שאף שבקרבן פסח אין סמיכה, אין להקשות על רש"י, שכן ייתכן שסבר שדרשה זו משווה בין סמיכה בכלל לשחיטה בכלל, וגם בקרבן שאין בו סמיכה מצוה שהשחיטה תהיה דווקא בבעלים. אך לאור הני"ל, ייתכן לומר שרש"י כתב את הדרשה רק ביחס לקדשים, אבל לפסח אין צורך בדרשה, שכן כל מהותו של קרבן פסח היא שחיטה דווקא ע"י הבעלים או ע"י שלוחו, כדי לבטא את ההתנערות מעבודה זרה, ואין המטרה בקרבן פסח רק שהקרבן יהיה שחוט אלא דווקא שהבעלים ישחט אותו, ולכן הדרשה לחייב שחיטה דווקא ע"י בעלים נצרכת רק לשאר קדשים.

9. העשייה דווקא ע"י הבעלים מדגישה את התנערותם מעבודה זרה, וכעין דברי האבודרהם על מודים דרבנן: "וכשיגיע שליח צבור למודים וכורע, כל העם שוחין ואומרים הודאה קטנה המתחלת כמו כן במודים, שאין דרך העבד להודות לרבו ולומר לו אדוני אתה על ידי שליח, אלא כל אדם צריך לקבל בפיו עול מלכות שמים, ואם יקבל על ידי שליח אינה קבלה גמורה שיוכל להכחיש ולומר לא שלחתי".

הקורבנות, עד כדי צורך של רש"י להדגיש ששחיטה כשרה בזר בכל הקורבנות, הדגשה שלא מצאנו אותה במקומות אחרים; ומצד שני, הו"א שלישראל מותר אפילו לקבל את הדם, ואולי גם לזרוק אותו, גם כן בשונה משאר הקורבנות. מה יש בקורבן הפסח, שגורם לנו לראות בו את שני הצדדים האלה גם יחד, אף שלכאורה הם סותרים זה את זה? לאור דברינו, שקורבן פסח הוא המשך לפסח מצרים, ואינו קורבן רגיל כשאר הקורבנות – הרי שהשחיטה בו היא העיקר, ומטרתה ההתנערות מעבודה זרה וקבלתנו על עצמנו את עבודת ה', והדברים מבוארים.¹⁰

לכאורה, תהיה מכל הנ"ל נפק"מ לכמה וכמה סוגיות, כגון: האם קורבן פסח צריך שחיטה דווקא ע"י הבעלים או שלוחו, או שהשחיטה כשרה גם ע"י אחר שאינו שליח; וכן אם הסכין צריך להיות כלי שרת, שכיוון שעניין השחיטה לבטא את התנערות הבעלים מעבודה זרה, והשחיטה היא עיקר ההקרבה, אין די בכך שהקורבן יהיה שחוט ממילא, ולכאורה לדעת רש"י יהיה צורך שהסכין תהיה כלי שרת אפילו בקורבן פסח, שיש קושי בכך בשל ריבוי הקורבנות, וכן שהשחיטה תהיה בדווקא ע"י הבעלים או שלוחו, ואכמ"ל.

ז. סיכום

קורבן פסח מתייחד משאר הקורבנות בדינים רבים, ועליהם נוספות הוה אמינות ייחודיות שעולות מדקדוק דברי הגמרא ורש"י: מחד גיסא, הוה אמינא להצריך דווקא כוהן לשחיטתו, אף שבשאר הקורבנות הכלל הוא ששחיטה בזר כשרה; מאידך גיסא, הוה אמינא להכשיר את קבלת הדם ושאר העבודות בזר, אף שבשאר הקורבנות פשוט שהן אינן כשרות אלא בכוהן. מכלול אפשרויות זה, ובמיוחד העובדה שמדובר בהוה אמינות בכיוונים סותרים, מעורר להתחקות אחר שורש השונות של קורבן פסח שממנה נולדים הדינים הללו. עניין נוסף המצריך ביאור הוא הדגשת פעולת שחיטת הפסח בדברי הרמב"ם והחינוך, בשונה מקורבנות אחרים שבהם לא הודגשה השחיטה.

מהפסוקים וממקורות נוספים במדרשי חז"ל ובמפרשים עולה ההבנה שעניינו של הפסח הוא היבדלות ופרישה מעבודה זרה ומטומאתה. לפי האמור, נראה להציע שהבנה זו בעניינו של הפסח היא שיוצרת מרכזיות בשחיטתו, עד כדי הוה אמינא להצריך בה דווקא

10. ואולי בכך תבואר גם לשון המשנה: "הכהנים עומדים שורות ושורות ובידיהם ביזי כסף וביזי זהב, שורה שכולה כסף כסף ושורה שכולה זהב זהב. לא היו מעורבין ולא היו לביזיכין שוליים שמא יניחום ויקרש הדם". ולכאורה תמוה שהמשנה נוקטת בלשון "ביזיכים", השייכת בדרך כלל בהכלת דברים לאורך זמן, כגון במנורה ובלבונה, ואינה שייכת בזריקת הדם שבה הלשון הנקטת בדרך כלל היא "מזרקים" (ועי' ברש"ש שהעיר על כך). ולאור דברינו, ייתכן שהתנא נקט בדווקא לשון "ביזיכים", כדי להדגיש שעיקר המעשה כבר הסתיים בשחיטה, ואמנם יש צורך גם בזריקת הדם, אך כביכול הדם יכול להישאר בכלי ולא להיזרק, שכן עיקר מעשה הקורבן כבר נעשה.

כוהן כעבודה, והיא שיוצרת גם הוה אמינא להכשיר את כל העבודות בזר בכלל ובבעלים בפרט, שהרי הבעלים הם שנבדלים מעבודה זרה וקוראים בשם ה', כפי שנעשה בפסח מצרים, שבו משכו ישראל את ידיהם מעבודה זרה, וביצעו בעצמם את כל פעולות קורבן הפסח.